Карпова Дарія Євгенівна, доктор філософії з психології, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна, https://orcid.org/0000-0002-7484-0673

Козловська Людмила Вікторівна, старший викладач кафедри психології та педагогіки, здобувачка PhD, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна, https://orcid.org/0009-0007-5853-6405

Левченко Ольга Володимирівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, Хмельницький національний університет, Хмельницький, https://orcid.org/0009-0001-1140-9624

Karpova Dariia, PhD in Psychology**,** Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-7484-0673

Kozlovska Liudmyla, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy, PhD student, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, https://orcid.org/0009-0007-5853-6405

Levchenko Olha, Master's student (second level of higher education), Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, https://orcid.org/0009-0001-1140-9624

ЧИННИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ МОЛОДІ ПРО РОЗПОДІЛ ФУНКЦІЙ І ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СІМ'Ї

FACTORS AND CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF YOUTH'S PERCEPTIONS OF THE DISTRIBUTION OF FAMILY FUNCTIONS AND RESPONSIBILITIES

Анотація

У статті висвітлено теоретичні засади та системні психологічні особливості розвитку уявлень сучасної молоді про розподіл функцій і відповідальності в сім'ї в період ранньої дорослості. Дослідження спирається на обґрунтування чотирикомпонентної структури уявлень про батьківство, яка інтегрує когнітивно-інформаційний, емоційно-оцінний, ціннісно-мотиваційний та поведінково-регулятивний компоненти. Проаналізовано сучасні соціокультурні тенденції трансформації інституту сім'ї, відходу від патріархальних стереотипів та формування нового соціально-психологічного запиту на егалітарне співбатьківство, що передбачає паритетність у побуті, вихованні та матеріальному забезпеченні. На основі теоретико-системного аналізу виокремлено та схарактеризовано провідні соціально-психологічні чинники розвитку родинних уявлень молоді: гендерний чинник, фактор дитячо-батьківського досвіду родини походження, ціннісно-мотиваційну сферу сімейних очікувань та емоційно-рефлексивний чинник. Розкрито зміст когнітивно-інформаційного та ціннісно-мотиваційного компонентів через аналіз сприйняття молодим юнацтвом нормативних меж вступу до шлюбу, народження первістка та трансформації родинних цінностей.

Виокремлено психологічний зміст поведінково-регулятивного компонента, який виявляється у дії механізмів ідентифікації та рефлексивного заперечення (*антиідентифікації*) негативних виховних паттернів батьківської родини. Схарактеризовано емоційно-оцінний компонент, що відображає співвідношення між прагненням до партнерського style виховання та рівнем прогностичного остраху перед батьківською відповідальністю. Визначено особливості гендерної специфіки: висвітлено відмінності між прагненням дівчат до рівноцінного партнерства і соціальної самореалізації та збереженням у юнаків окремих елементів традиційних очікувань щодо родинного побуту й матеріального забезпечення. Сформульовано концептуальні практичні рекомендації для

психологічних служб закладів вищої освіти, сімейних консультантів та окреслено напрями розробки тренінгових програм із підготовки молоді до свідомого батьківства, гармонізації рольових очікувань та запобігання родинним конфліктам.

Ключові слова: уявлення про сім'ю, розподіл родинних функцій, співбатьківство, чинники розвитку уявлень, рефлексивна антиідентифікація, рання дорослість, гендерна специфіка, прогностична батьківська компетентність.

Abstract

The article highlights the theoretical foundations and systemic psychological characteristics of modern youth's perception development regarding the distribution of family functions and responsibilities during early adulthood. The theoretical substantiation of the problem relies on a four-component structure of parental perceptions, integrating cognitive-informational, emotional-evaluative, value-motivational, and behavioral-regulatory components. Modern socio-cultural trends transforming the institution of the family are analyzed, including the shift away from patriarchal stereotypes toward an egalitarian demand for co-parenting characterized by partnership in domestic duties, child-rearing, and financial support. Based on a systemic theoretical analysis, the leading socio-psychological factors shaping youth's family perceptions are conceptualized: the gender factor, the parent-child experience factor from the family of origin, the value-motivational sphere of family expectations, and the emotional-reflective factor. The content of cognitive-informational and value-motivational components is revealed through analyzing young adults' views on normative boundaries for marriage, the birth of the first child, and the transformation of family values.

The psychological essence of the behavioral-regulatory component is outlined, manifesting through the mechanisms of identification and reflective rejection (*anti-identification*) regarding negative educational patterns from the family of origin. The

emotional-evaluative component is characterized, reflecting the balance between the orientation toward a democratic parenting style and the level of predictive fear of parental responsibility. Gender specificity peculiarities are determined, highlighting differences between females' drive for equal partnership and social self-realization versus males' retention of certain traditional expectations regarding household support and financial breadwinning. Conceptual practical recommendations are formulated for higher education psychological services and family counselors, outlining directions for designing training programs to prepare youth for conscious parenthood, harmonize role expectations, and prevent future family conflicts.

Keywords: perception of family, distribution of family functions, co-parenting, factors of perception development, reflective anti-identification, early adulthood, gender specificity, predictive parental competence.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується глибинними соціокультурними трансформаціями інституту сім'ї, які виражаються в розмиванні традиційних патріархальних стереотипів, відтермінуванні віку вступу до шлюбу та зміні ціннісно-смислових орієнтирів молоді [1; 8]. На тлі поступової втрати монополії класичної сімейної моделі в суспільній свідомості активно формується новий соціально-психологічний запит на егалітарні родинні взаємини. В їх основі лежить концепція свідомого, партнерського співбатьківства, яка передбачає паритетний розподіл родинного бюджету, побутового навантаження, виховного піклування та спільну відповідальність за гармонійний розвиток дитини [3; 6].

Особливої наукової та практичної ваги представлена проблема набуває в юнацькому віці та в період ранньої дорослості. Саме на цьому віковому етапі відбувається інтенсивне становлення особистісної зрілості, психологічної автономії, формування ціннісної системи та конструювання прогностичного образу майбутнього сімейного й батьківського статусу [2; 10]. Проте значна

частина сучасної молоді стикається з суттєвими внутрішніми суперечностями: між прагненням до особистісної та професійної самореалізації й необхідністю виконання родинних обов'язків; між орієнтацією на рівноправні стосунки та впливом неусвідомлюваних стереотипів родини походження; між розумінням високої значущості виховної функції та острахом перед батьківською відповідальністю [4; 5]. Неузгодженість або деформація уявлень про розподіл функцій і відповідальності у подружжі ще на етапі підготовки до шлюбу виступає потужним чинником майбутньої рольової напруги, сімейних конфліктів та психологічної неготовності до батьківства [7; 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психології сім'ї, готовності до шлюбно-сімейних взаємин та розподілу родинних ролей посідають чільне місце в працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Теоретико-методологічні засади вивчення родинних взаємин та готовності особистості до шлюбу розкрито в працях Н. Шевченко [10], А. Коваленко [3], Л. Засєкіної [1]. Формування виховних настанов, родинних установок та батьківської компетентності в юнацькому віці висвітлено в дослідженнях Т. Краснобаєвої [4], О. Карапетрової [2], О. Мельничук [6]. Дослідженням трансформації сімейних цінностей та феномену співбатьківства присвячено праці багатьох сучасних психологів [5; 8; 9]. Проблематиці психологічних чинників свідомого батьківства та розвитку рефлексії родинної поведінки присвячено праці І. Мамчур [5] та О. Савченко [7]. Особливості соціокультурної трансформації сімейних цінностей молоді, а також феномени психологічної сепарації й рефлексивного заперечення негативних батьківських моделей досліджувалися Р. Федоренко [8] та С. Харченком [9].

Разом із тим, незважаючи на вагомий доробок науковців, поза увагою залишається цілісний розгляд уявлень молоді про розподіл функцій і відповідальності як системного утворення, що має чітку чотирикомпонентну структуру, а саме: когнітивно-інформаційний, емоційно-оцінний, ціннісно-

мотиваційний та поведінково-регулятивний компоненти та формується під дією комплексу соціально-психологічних чинників.

Мета статті. Виходячи з актуальності проблеми, метою статті є теоретичне обґрунтування структури та висвітлення основних чинників і психологічних особливостей розвитку уявлень сучасної молоді про розподіл функцій і відповідальності в сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Вікова категорія молоді (18–25 років), яка охоплює період пізнього юнацтва та ранньої дорослості, є особливим біосоціальним і психологічним етапом розвитку особистості [2; 5]. На цьому етапі відбувається інтенсивний перехід від дитячої залежності до дорослої автономії, що супроводжується набуттям соціального статусу, здобуттям професійної освіти, формуванням стійкої самосвідомості та розробкою прогностичних життєвих сценаріїв [8; 10].

Формування уявлень про розподіл родинних функцій у цьому віці має виражену психологічну специфіку, зумовлену дією таких вікових чинників:

- *Завершення процесу психологічної сепарації від батьківської родини:* молода людина починає критично переосмислювати уклад родинного життя своїх батьків, відокремлюючи власний ціннісний простір від батьківських настанов і стереотипів [7; 9].
- *Становлення інтимно-особистісної сфери та пошук партнера:* у віці 18–25 років активізується потреба у створенні довготривалих, глибоких емоційних стосунків, що стимулює особистість до проектування майбутнього шлюбу [3; 10].
- *Співіснування родинних і професійних орієнтирів:* рання дорослість є періодом первинного кар'єрного становлення, що породжує запит на такий розподіл сімейних обов'язків, який дозволятиме поєднувати батьківство із самореалізацією поза сім'єю [1; 6].

- *Прогностична спрямованість свідомості:* уявлення молоді про обов'язки чоловіка й дружини мають переважно випереджальний, прогностичний характер («Я-майбутній чоловік/дружина чи батько/мати»), де теоретичні знання й соціокультурні еталони переважають над реальним практичним досвідом родинного життя [4; 5].

Саме в цьому віковому інтервалі створюється психологічна основа для транзиту від засвоєних у дитинстві патріархальних чи авторитетних моделей до побудови власних егалітарних орієнтирів [3; 8].

Теоретико-системне осмислення феномену дозволяє трактувати уявлення молоді про розподіл сімейних функцій як багатовимірне, диференційоване та цілісне психологічне утворення. Його функціонування та внутрішня динаміка забезпечуються тісною взаємодією та взаємодетермінацією чотирьох базових структурно-функціональних компонентів:

1. Когнітивно-інформаційний компонент. Виступає первинним змістовим та інтелектуально-орієнтувальним базисом родинної свідомості особистості [1; 6]. Він охоплює обсяг, точність, глибину та диференційованість знань молодих людей про функціональну структуру сім'ї, сутність батьківських обов'язків і специфіку партнерських взаємин [3; 8]. До його змістового наповнення належать:

- *Ментальні схеми та когнітивні еталони* щодо нормативних часових і соціально-психологічних меж вступу до шлюбу та осмисленого планування народження первістка [5; 10].
- *Усвідомлення спектра сімейних функцій*, де поряд із господарсько-побутовим та матеріально-забезпечувальним блоком високу значущість здобувають виховна, емоційно-психотерапевтична та соціалізуюча функції [1; 3].
- *Когнітивні моделі розподілу родинного бюджету та побутового навантаження*, в яких відображається бачення молоді щодо фінансової

паритетності та ступеня залученості кожного з подружжя до щоденних домашніх і виховних справ [6; 8].

- *Система уявлень про співбатьківство*, яка передбачає когнітивне розрізнення партнерського взаємодоповнення батька й матері та застарілих патріархально-директивних моделей [2; 6].

Показником високого рівня розвитку когнітивно-інформаційного компонента є реалістичність, гнучкість, повнота та систематизованість родинних знань, тоді як низький рівень виявляється у фрагментарності уявлень, стереотипізації та міфологізації сімейних ролей [4; 10].

2. Емоційно-оцінний компонент. Відображає афективно-ціннісне та суб'єктивно-оцінне ставлення особистості до інституту сім'ї, майбутнього батьківського статусу та дитини як самостійної особистості [2; 5]. Засвоєні когнітивні еталони набувають для молоді регулятивної сили лише тоді, коли вони проходять крізь призму внутрішнього емоційного проживання та особистісного прийняття [7]. Даний компонент інтегрує:

- *Ступінь емоційного прийняття батьківської ролі* та рівень готовності до емпатійної взаємодії, турботи й подолання власного юнацького его-центризму [2; 3].

- *Прогностичні виховні установки*, що визначають схильність особистості до партнерського, демократичного та емоційно відкритого стилю виховання або, навпаки, до авторитарного контролю, суворості й емоційного відсторонення [4; 6].

- *Рівень прогностичної тривожності та остраху перед батьківською відповідальністю*, що виникає внаслідок усвідомлення складності батьківських обов'язків, загрози втрати особистісної автономії чи побоювання не відповідати стандартам «ідеальних батьків» [5; 7].

Зрілість емоційно-оцінного компонента характеризується високою емоційною прийнятністю родинних обов'язків та відсутністю тривожних

реакцій, тоді як його деструктивні вияви супроводжуються емоційним неприйняттям ролі або рольовою напругою [2; 9].

3. Ціннісно-мотиваційний компонент. Визначає ціннісно-смислову спрямованість особистості у родинній сфері, ієрархію сімейних цінностей та внутрішню мотивацію до вступу в шлюбно-сімейні взаємини й виконання батьківських функцій [3; 8]. Він виступає системоутворювальним чинником, що трансформує знання та емоції у цілеспрямовану орієнтацію поведінки [1]. До його складу входять:

- *Ієрархічна система сімейних цінностей*, у якій виокремлюється значущість емоційно-психотерапевтичної підтримки, виховання дітей, особистісної ідентифікації з партнером, збереження позасімейної соціальної активності та побутового комфорту [3; 8; 10].
- *Мотиваційні пріоритети шлюбу та батьківства*, які відображають перевагу конструктивних, зрілих мотивів (любов, прагнення до самореалізації в батьківстві, продовження роду, створення гармонійного мікроклімату) над маніпулятивними чи незрілими установами [5; 6].
- *Співвідношення між рольовими домаганнями та очікуваннями*, що вимірює рівень власної готовності особистості брати відповідальність за виконання родинних обов'язків у зіставленні з вимогами, які вона висуває до майбутнього чоловіка/дружини [3; 10].

Показником ціннісно-мотиваційного компонента є превалювання цінностей партнерства та зрілість батьківської мотивації [1; 8].

4. Поведінково-регулятивний компонент. Слугує практично-діяльнісним втіленням змісту когнітивного, емоційного та ціннісного блоків, відображаючи реальну або прогностичну готовність особистості реалізовувати конкретні паттерни сімейної поведінки [4; 9]. Він забезпечує операційну сторону виконання родинних обов'язків та адаптацію до нових соціальних ролей [6]. Його змістовими складовими є:

- *Вектори рефлексивного засвоєння чи заперечення (антиідентифікації) виховного досвіду батьківської родини*, які визначають, чи буде молода людина сліпо копіювати поведінкові стереотипи батьків, чи свідомо формуватиме власну унікальну виховну стратегію через аналіз їхніх помилок [4; 7; 9].
- *Конфліктна компетентність та засвоєння стратегій ненасильницького спілкування*, що виявляються у здатності узгоджувати розбіжності у поглядах на виховання й побут шляхом конструктивного діалогу, компромісів та взаємних поступків [3; 10].
- *Рольова гнучкість, паритетність та взаємозамінність у побуті*, що характеризують практичну готовність підтримувати партнера, ділити щоденне виховне навантаження та адаптуватися до змін у родинній ситуації [1; 6].

Високий рівень поведінково-регулятивного компонента засвідчує сформованість навичок ненасильницької взаємодії, рольову гнучкість та усвідомлену антиідентифікацію з деструктивними стереотипами родини походження [4; 9].

Таким чином, усі чотири компоненти, а саме когнітивно-інформаційний, емоційно-оцінний, ціннісно-мотиваційний та поведінково-регулятивний перебувають у стані складної динамічної взаємодії та взаємодоповнення. Набуті теоретичні знання й соціокультурні еталони (когнітивно-інформаційний блок) проходять через призму особистісного емоційного прийняття та подолання тривожності (емоційно-оцінний блок), трансформуються у стійку ієрархію сімейних пріоритетів (ціннісно-мотиваційний блок) і знаходять своє практичне втілення в готовності до паритетного співбатьківства та ненасильницького розв’язання конфліктів (поведінково-регулятивний блок) [2; 5; 6; 9]. Узгоджений та гармонійний розвиток усіх чотирьох компонентів виступає головною запорукою формування психологічної готовності молоді до шлюбу, запобігання рольовій напрузі та побудови егалітарних родинних взаємин у майбутньому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретико-системний аналіз проблеми дозволив розкрити уявлення сучасної молоді про розподіл функцій і відповідальності в сім'ї як багатовимірне психологічне утворення, цілісність якого забезпечується функціонуванням чотирьох базових компонентів: когнітивно-інформаційного, емоційно-оцінного, ціннісно-мотиваційного та поведінково-регулятивного. У результаті дослідження з'ясовано, що розвиток зазначених компонентів у період ранньої дорослості визначається дією комплексу соціально-психологічних чинників. Гендерний чинник обумовлює варіативність когнітивних і ціннісних моделей: якщо дівчата демонструють високу орієнтацію на паритетне співбатьківство, емоційну глибину та рівноцінний розподіл родинного бюджету, то юнаки поєднують прагнення до партнерства із збереженням елементів традиційних очікувань щодо родинного побуту та забезпечення. Фактор дитячо-батьківського досвіду реалізується переважно через вектор рефлексивного заперечення (*антиідентифікації*) негативних виховних паттернів родини походження, що стимулює молодь до свідомого конструювання власних партнерських стратегій [4; 9]. Ціннісно-мотиваційний чинник висвітлює пріоритетність емоційно-психотерапевтичної та виховної функцій шлюбу як головних орієнтирів створення сім'ї. Емоційно-рефлексивний чинник виявляється у підвищеному рівні прогностичного остраху перед батьківською відповідальністю у дівчат, що зумовлено високою планкою вимог до власної виховної компетентності.

Перспективи подальших розвідок. Подальші наукові пошуки в даному напрямі полягають у проведенні лонгітюдних досліджень динаміки уявлень про родинні функції на різних етапах становлення молодої сім'ї (від періоду дошлюбного залицяння до народження первістка). Важливим вектором є розробка та апробація спеціальних тренінгових програм і курсів психопрофілактики для психологічних служб ЗВО та сімейних консультантів, спрямованих на гармонізацію рольових очікувань, зниження прогностичної

тривожності молоді та формування навичок ненасильницької взаємодії в подружжі.

Список використаних джерел

1. Базові основи психології сім'ї та батьківства : навч. посіб. / за ред. Л. В. Засєкіної. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 240 с.

2. Карапетрова О. В. Вплив дитячо-батьківських взаємин у батьківській сім'ї на готовність юнацтва до материнства/батьківства. *Психологічний часопис*. 2022. Т. 8, № 4. С. 45–54.

3. Коваленко А. Б. Психологія міжособистісного спілкування в сім'ї : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. 224 с.

4. Краснобаєва Т. В. Роль батьківських настанов у формуванні виховних уявлень молодих людей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. Вип. 3. С. 78–83.

5. Мамчур І. І. Психологічні чинники формування готовності молоді до свідомого батьківства. *Проблеми сучасної психології*. 2020. Вип. 48. С. 135–144.

6. Мельничук О. Б. Психологічна діагностика готовності молоді до виконання батьківських обов'язків. *Методи психологічного дослідження*. 2022. Вип. 12. С. 112–120.

7. Савченко О. В. Психологічні особливості розвитку рефлексії батьківської поведінки у період юнацтва. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Т. 11, Вип. 20. С. 98–107.

8. Федоренко Р. П. Трансформація сімейних цінностей молоді в умовах сучасного суспільства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2021. Вип. 70. С. 64–72.

9. Харченко С. В. Особливості психологічної сепарації та заперечення батьківських моделей у юнацькому віці. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 89–97.

10. Шевченко Н. Ф. Психологія готовності особистості до шлюбно-сімейних взаємин : монографія. Запоріжжя : КСУ, 2019. 310 с.

References

1. Zasiekina, L. V. (Ed.). (2021). *Bazovi osnovy psykholohii sim'i ta batkivstva* [Basic fundamentals of family and parenthood psychology: study guide]. Vezha-Druk.

2. Karapetrova, O. V. (2022). Vplyv dytyachoo-batkivskykh vzayemyn u batkivskii sim'i na hotovnist yunatstva do materynstva/batkivstva [The influence of parent-child relationships in the family of origin on youth's readiness for motherhood/fatherhood]. *Psykholohichnyi chasopys*, 8(4), 45–54.

3. Kovalenko, A. B. (2019). *Psykholohiya mizhosobystisnoho spilkuvannya v sim'i* [Psychology of interpersonal communication in the family: study guide]. VPC «Kyivskyi universytet».

4. Krasnobaieva, T. V. (2021). Rol batkivskykh nastanov u formuvanni vykhovnykh uyavlen molodykh lyudei [The role of parental attitudes in shaping educational perceptions of young people]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, (3), 78–83.

5. Mamchur, I. I. (2020). Psykholohichni chynnyky formuvannya hotovnosti molodi do svidomoho batkivstva [Psychological factors in forming youth readiness for conscious parenthood]. *Problems of Modern Psychology*, (48), 135–144.

6. Melnychuk, O. B. (2022). Psykholohichna diahnostyka hotovnosti molodi do vykonannya batkivskykh obov'yazkiv [Psychological diagnostics of youth readiness to perform parental duties]. *Methods of Psychological Research*, (12), 112–120.

7. Savchenko, O. V. (2021). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku refleksii batkivskoi povedinky u periody yunatstva [Psychological features of the reflection development regarding parental behavior during adolescence]. *Actual Problems of Psychology*, 11(20), 98–107.

8. Fedorenko, R. P. (2021). Transformatsiya simeynykh tsinnostei molodi v umovakh suchasnoho suspilstva [Transformation of youth's family values in modern society]. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Psychology*, (70), 64–72.

9. Kharchenko, S. V. (2022). Osoblyvosti psykholohichnoi separatsii ta zaperechennya batkivskykh modelei u yunatskomu vitsi [Peculiarities of psychological separation and rejection of parental models in young age]. *Psychology and Society*, (2), 89–97.

10. Shevchenko, N. F. (2019). *Psykholohiya hotovnosti osobystosti do shlyubno-simeynykh vzayemyn* [Psychology of personal readiness for marital and family relationships: monograph]. KSU.